

Оттаярь ва
Тоачанакъан Абубакар,
Сурхо тIара ООШ, 5 класс.

Кроссворда хаттараш:

ПХОРАГИА:

1. Болатаца болх бу цо.
4. Берашта дукха деза ловзорг.
5. Тика тIа вахача, хъалаца еза из.
7. Шера хозагIа йола ха.

УРАГИА:

2. Пала йотташ, кхера ай-беш хиннаб цунца.
3. Хъайбай маша.
6. Дешархочун хъалхара книжка.

Кроссворда дашхаргаш да
15-ча оагIон тIа.

Дошлорг

- Ваьрши (ва)** – пасынок.
Воти (ва) – дядя по отцу.
Дади (ва) – отец.
Йиди (я) – жена дяди по отцу.
Кхали (я) – мачеха.
Лоархи (ва) – дядя по материнской линии.
Маьрши (я) – падчерица.
Нани (я) – мать.
Сагилг (ба) – блоха.
Сайди (я) – жена дяди по матери.
Сир (да) – эмаль посуды.
Тхъанка (да) – тонкорунная шерсть.



Детский журнал «Селалад»
(Радуга) №11, 2024 г.

Учредитель:
ГАОУ РИ «Издательский дом «Сердало».
Издается с сентября 1986 года на ингушском языке.

Зарегистрирован Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Ингушетия. Регистрационный номер ПИ № ТУ06 - 00029 от 19 сентября 2019 г.

Главный редактор
Курские И.М.

Художник: Д. Гудантова
Дизайн: И. Курские

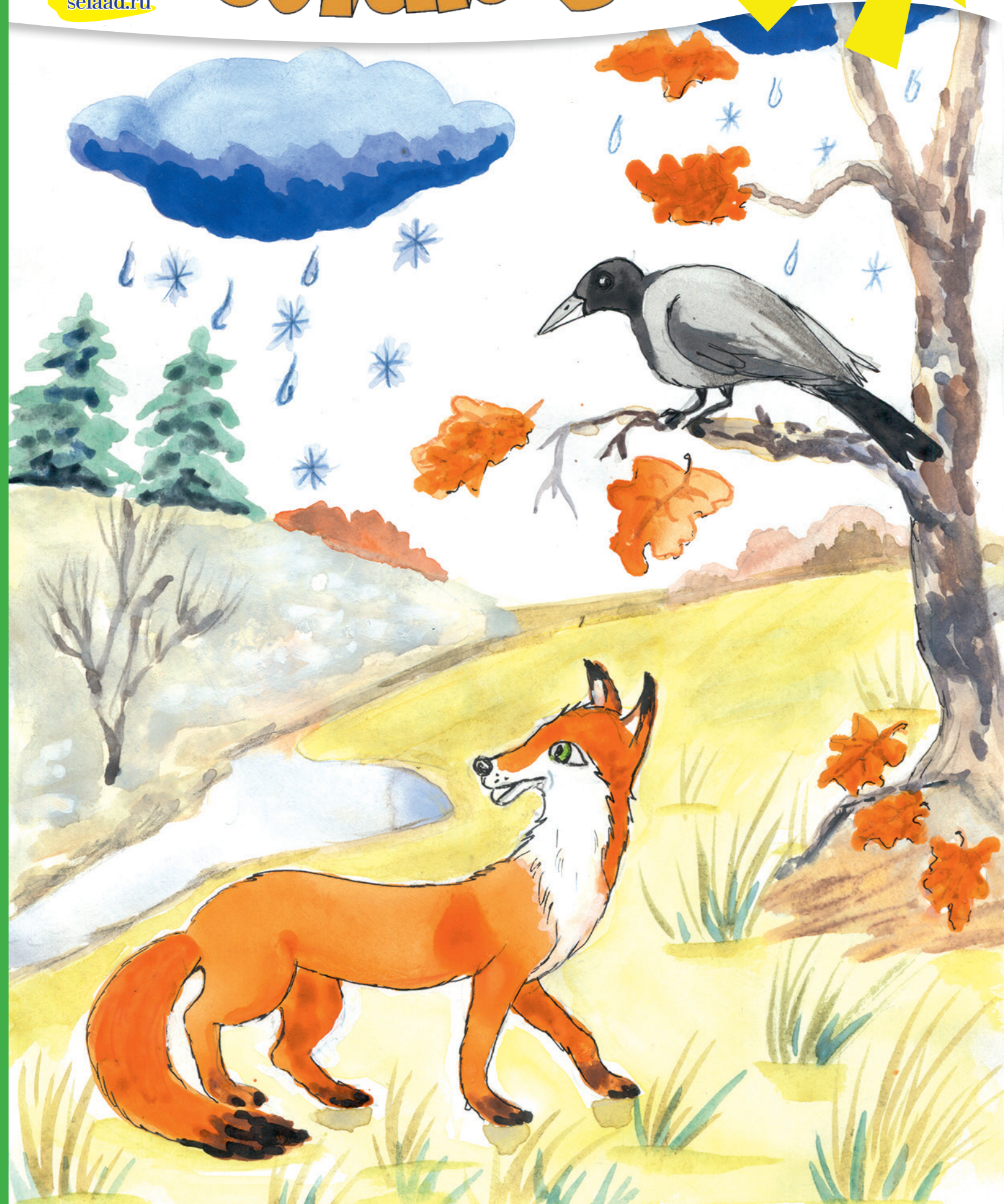
Сдано в набор 16.11.2024 г.
Подписано к печати 22.11.2024 г.
Дата выхода в свет 29.11.2024 г.
Формат 60x84 1/8.
Бумага офсетная.
Печать офсетная.
Уч.-изд. л. 2,2.
Тираж 2000.

Адрес редакции и издателя:
386101, Республика Ингушетия,
г. Назрань, пр. И. Базоркина, 60.
Сайт: selaad.ru.
Email: selaad.ri@mail.ru
Телефон: 8 (8734) 77-11-84.

Отпечатано
в ООО «Бланкиздат»,
357600, Ставропольский край,
г. Ессентуки, ул. Никольская, 5.



№ 11 2024
Лайчилла бутт



Дошхъакhle.
Фото: Т. Агиров

Глази

Глаж тлахыйдача,
Глази вежавац.
Глази тлахыйдача,
бози ехаяц.
Бози тлахыйдача,
цокъи дехадац.
Цокъи тлахыйдача,
ломи дехадац.
Ломи тлахыйдача,
дахкилг бежавац.
Дахкилг тлахыйдача,
цициг дехадац.
Цициг тлахыйдача,
цогилг дехадац.
Цогилг тлахыйдача,
сагилг бежавац.
Сагилг тлахыйдача,
хъазилг дехадац.
Хъазилг тлахыйдача,
газилг ехаяц.
Газилг тлахыйдача,
гизг ехаяц.
Гизг тлахыйдача,
глаж ехаяц.
Глаж тлахыйдача,
Глази вежавац.
Малав е фуд
царех майрагла
сона-м хац.



Хъоашаланаъкъан лаъла

Вир

Сигале - сийрда лир.
Аре - тлаъца тхир.
Яжаш йоалла вир
аз чуйоалайир.
Вордах длаежар.
Ворда длаийккхар.
Тлехъа со ведар.
Хъалха из едар.
Хъалха из удар.
Тлехъа со удар.
Тхона хъалха - вир,
вира хъалха - тхир,
тхира хъалха - сир,
сира хъалха - лир,
лира хъалха - малх,
малха хъалха - чарх,
чарха хъалха - соа,
соана тлаварлар - со.

Гуданганаъкъан Д. сурташ



Салиханов А.

* * *

Етт-м ба из,
Юъ цо буц,
ласилгаш диц,
Шура луц.

(Давла етт)



* * *

Цла дале а,
Саг чувахац,
Кизгаш тохац,
Топпар хъахац.

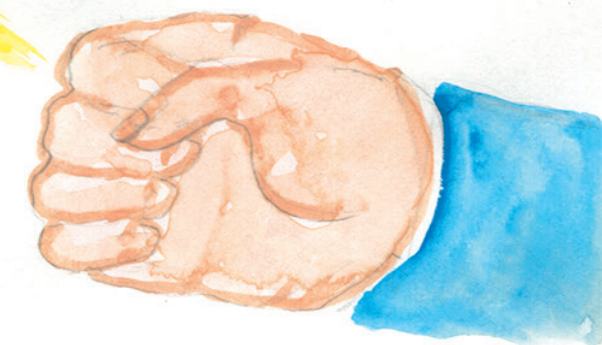
(Ворда цла)



* * *

Воккха саг длаотт
Берашка хетта:
«Етт бац из, бакъда
Йиш я из бетта...»

(Йиш)



Кроссворда дашхаргаш:

ПХОРАГИА: 1. Аьшкапхъар. 4. Бургац. 5. Аргла. 7. Блаети.
УРАГИА: 2. Ццарацлур. 3. Шура. 6. Абат.

Гуданганаъкъан Д. сурташ

Бежлу

Шерч доажадеш лелача бежлун Іа-силг дайна хиннад. Мел дукха лехарах, корадаьдац из. ТІаккха Зевса дош деннад цо, нагахьа санна кьу коравоагІе, сагІийна бІийг ювргьа, аьнна. Цкьа цхьан хьун юкье нийсвелча, Іуна бІаргадайнад ший Іаса дуаш доалла лом. Гуча суртах унзарваьннача цо, кулгаш сигаленгахьа урагІдахийта, аьннад:

- Ва низ бола Зевс! Кьу коравоагІе, хьона бІийг ювргьа аьннадар аз; хІанз аз дош лу хьона, цу кьух кІалхарвоале, бІарчча уст бе.

Ер кюанолг хетаяь я, аьттув бо-ацача наха; шоай дайна хІама лехаш корадаьр мишта качардоаккхаргда ца ховш бус уж.

Бозбуьач

Цхьа кхалсаг хиннай бозбуьачал леладеш, нах даьлий эгІазалах кІалхарбоахаш дола дешаш оалаш, цох шийна дикка напaгІа гулдеш. Бакьда берригаш тийшабац цун низах, цхьачар лаьрхІад даьлашта гІулакх дар цо бегдоах, аьнна. Цунна йоагІаш йола суд а яь, е еза аьнна оттадаьд кхело. Кхелахой болча текхаеш из дІахьош яйнача цхьанне цІогІа техад цунна тІехьа:

- Мишта кІалхардаха йоаллар хьо адамаш даьлий эгІазалах, нагахьа санна наьха эгІазалах хье кІалхарьяккха ца могаш хилча?

Кюанолг хетаяь я хІилла ювцача наха, доккхий хІамаш дувца а, зІамигача хІаман тІа атта гучайоалаш хул цар ювца харцо.

Таржам даьр
Іарчакханаькьан Сали.

Гуданганаькьан Д. суртaш

Гюза я со

Нана я са
ЧІоагІа хоза,
Цо гІадйига
Я со гІоза,
Ловза йоде,
Йоде деша,
Іажаш боахаш
Йоалле беша.

Булгучанаькьан ХІажар,
Сурхо тІара ООШ,
5 «а» класс.



Бохтаранаькьан Ильяса сурт.
гІ. Наьсаре, УЦ «Дийлла дуне», 2 «а» класс.

Марем

Марем я тха
Класе дешаш,
Я из Марем
Тхона эшаш.

Цхьа ди доаккхе
Цунца ловзаш,
Хул тхо Іилмаш
КІоаргга довзаш.

Хидренаькьан ПаьтІамат,
Сурхо тІара ООШ,
7 «б» класс.



ЧІимхьилганаькьан ИсмаІала сурт.
гІ. Наьсаре, УЦ «Дийлла дуне».

Герак яха дош дицлуш латт

Вай дошлоргашта юкъе долаш дале а, бакъда наггахьарча сага мара ший метта юкъе ца леладеш, дицлуш латташ дешаш да вай. Из дувзаденна да цар белгалъеш хинна цхьайола хIамаш вахарера дIаянна хиларца, кхыбола мотт наьна метта Iаткъаш хиларца. Цу тайпарча дешаех цаI да герак яхар. Са ханарча наха дика дагадоагIа тикашка хьалха хинна таразаш: цхьан оаркхо чу эцаш йола хIама чуюллар, вокх оаркхо чу цун дозал хьахьокхаш йола герак

юллар, цу тIа яздаь хулар из масса кийла я. Электронни таразаш хьадаьнначул тIехьагIа, геракаш лелаю таразаш дIадаьлар вай вахарера. Цудухьа из дош а дуккхача наьха метта юкъера дIадаьлар.

Бакъда цхьаькха цхьа моттиг я геракаш лелаш, из дош дийна лоаттаде йиш йолаш. Из спорт я. Дуккхача кагийча наха хов хьалгийеш йола геракаш 16 а 32 а кийла дозал долаш хулга. ЦаI новкъа да, спортсменашта юкъе а наггахьа саг короргвац царех бокъонца йолаш йола гIалгIай цIи йоаккхаш. Спортсменаша царех гиря – гиреш оал. Цудухьа царна а дицлуш латт из дош.

ХIаьта а из метта юкъера дIадаргдац, аьнна, хет сона, шедолча дошлоргаш тIа из дIаяздаь хилча. Цул совгIа, цхьадолча вай кицашка а нийслу из. ЗIамига саг йоI еха наIарга вахача, из йоI фураIал еце а, даьша геттара езью оалаш да вай къаман. Цунца дувзаденна да «ЙоI еха наIарга вахача ховргда хьона, хье масса герак ва».

Меттацара дешаш дицдеш хилар, из боккха эшам ба, из дагадоагIаш хила деза вай.



Гудантанаъкъан Д. сурташ

Келаматанаъкъан Макшарипа Iалихан

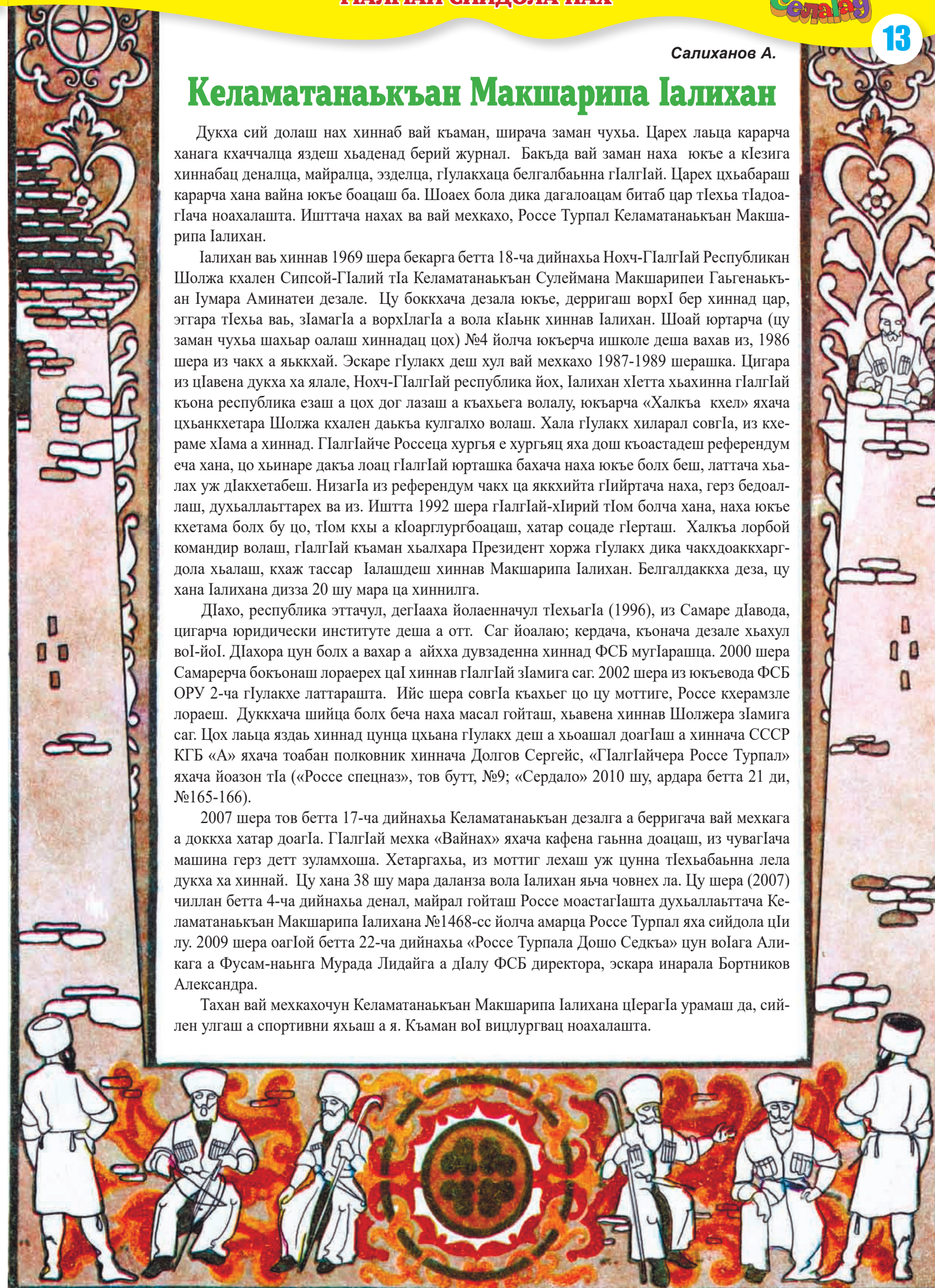
Дукха сий долаш нах хиннаб вай къаман, ширача заман чухьа. Царех лаьца карарча ханага кхаччалца яз деш хьаденад берий журнал. Бакъда вай заман наха юкъе а кIезига хиннабац деналца, майралца, эзелца, гIулакхаца белгалбаьнна гIалгIай. Царех цхьабараш карарча хана вайна юкъе боацаш ба. Шоаех бола дика дагалоацам битаб цар тIехьа тIадоагIача ноахалашта. Ишттача нахах ва вай мехкахо, Росссе Турпал Келаматанаъкъан Макшарипа Iалихан.

Iалихан ваь хиннав 1969 шера бекарга бетта 18-ча дийнахьа Нохч-ГIалгIай Республикан Шолжа кхален Сипсой-ГIалий тIа Келаматанаъкъан Сулеймана Макшарипей Гаьгенаъкъан Iумара Аминатеи дезале. Цу боккхача дезала юкъе, дерригаш ворхI бер хиннад цар, эггара тIехьа ваь, зIамагIа а ворхIлагIа а вола кIаьнк хиннав Iалихан. Шоай юртарча (цу заман чухьа шахьар оалаш хиннадац цох) №4 йолча юкъерча ишколе деша вахав из, 1986 шера из чакх а яккххай. Эскаре гIулакх деш хул вай мехкахо 1987-1989 шерашка. Цигара из цIавена дукха ха ялале, Нохч-ГIалгIай республика йох, Iалихан хIетта хьахинна гIалгIай къона республика езаш а цох дог лазаш а къахьега волалу, юкъарча «Халкъа кхел» яхача цхьанкхетара Шолжа кхален даькъа кулгалхо волаш. Хала гIулакх хиларал совгIа, из кхераме хIама а хиннад. ГIалгIайче Росссеца хургьа е хургьац яха дош къоастадеш референдум еча хана, цо хьинаре дакъа лоац гIалгIай юрташка бахача наха юкъе болх беш, латтача хьа-лах уж дIакхетабеш. НизагIа из референдум чакх ца яккхийта гIийртача наха, герз бедоалаш, духьаллаьттарех ва из. Иштта 1992 шера гIалгIай-хIирий тIом болча хана, наха юкъе кхетама болх бу цо, тIом кхы а кIоарглургбоацаш, хатар соцаде гIерташ. Халкъа лорбой командир волаш, гIалгIай къаман хьалхара Президент хоржа гIулакх дика чакхдоаккхаргдола хьалаш, кхаж тассар Iалашдеш хиннав Макшарипа Iалихан. Белгалдаккха деза, цу хана Iалихана дизза 20 шу мара ца хиннилга.

ДIахо, республика эттачул, дегIааха йолаенначул тIехьагIа (1996), из Самаре дIавода, цигарча юридически институте деша а отт. Саг йоалаю; кердача, къонача дезале хьахул воI-йоI. ДIахора цун болх а вахар а айхха дувзаденна хиннад ФСБ мугIарашца. 2000 шера Самарерча бокъонаш лораерех цаI хиннав гIалгIай зIамига саг. 2002 шера из юкъевода ФСБ ОРУ 2-ча гIулакхе латтарашта. Ийс шера совгIа къахьег цо цу моттиге, Росссе кхерамзле лораеш. Дуккхача шийца болх беча наха масал гойташ, хьавена хиннав Шолжер зIамига саг. Цох лаьца яздаь хиннад цунца цхьана гIулакх деш а хьоашал доагIаш а хиннача СССР КГБ «А» яхача тоабан полковник хиннача Долгов Сергейс, «ГIалгIайчера Росссе Турпал» яхача йоазон тIа («Росссе спецназ», тов бутт, №9; «Сердало» 2010 шу, ардара бетта 21 ди, №165-166).

2007 шера тов бетта 17-ча дийнахьа Келаматанаъкъан дезалга а берригача вай мехкага а доккха хатар доагIа. ГIалгIай мехка «Вайнах» яхача кафена гаьнна доацаш, из чувагIача машина герз детт зуламхоша. Хетаргахьа, из моттиг лехаш уж цунна тIехьабаьнна лела дукха ха хиннай. Цу хана 38 шу мара даланза вола Iалихан яьча човнех ла. Цу шера (2007) чиллан бетта 4-ча дийнахьа денал, майрал гойташ Росссе моастагIашта духьаллаьттача Келаматанаъкъан Макшарипа Iалихана №1468-сс йолча амарца Росссе Турпал яха сийдола цIи лу. 2009 шера оагIой бетта 22-ча дийнахьа «Росссе Турпала Дошо Седкъа» цун воIага Аликага а Фусам-наьнга Мурада Лидайга а дIалу ФСБ директора, эскара инарала Бортников Александра.

Тахан вай мехкахочун Келаматанаъкъан Макшарипа Iалихана цIерагIа урамаш да, сийлен улгаш а спортивни яхьаш а я. Къаман воI вицлургвац ноахалашта.

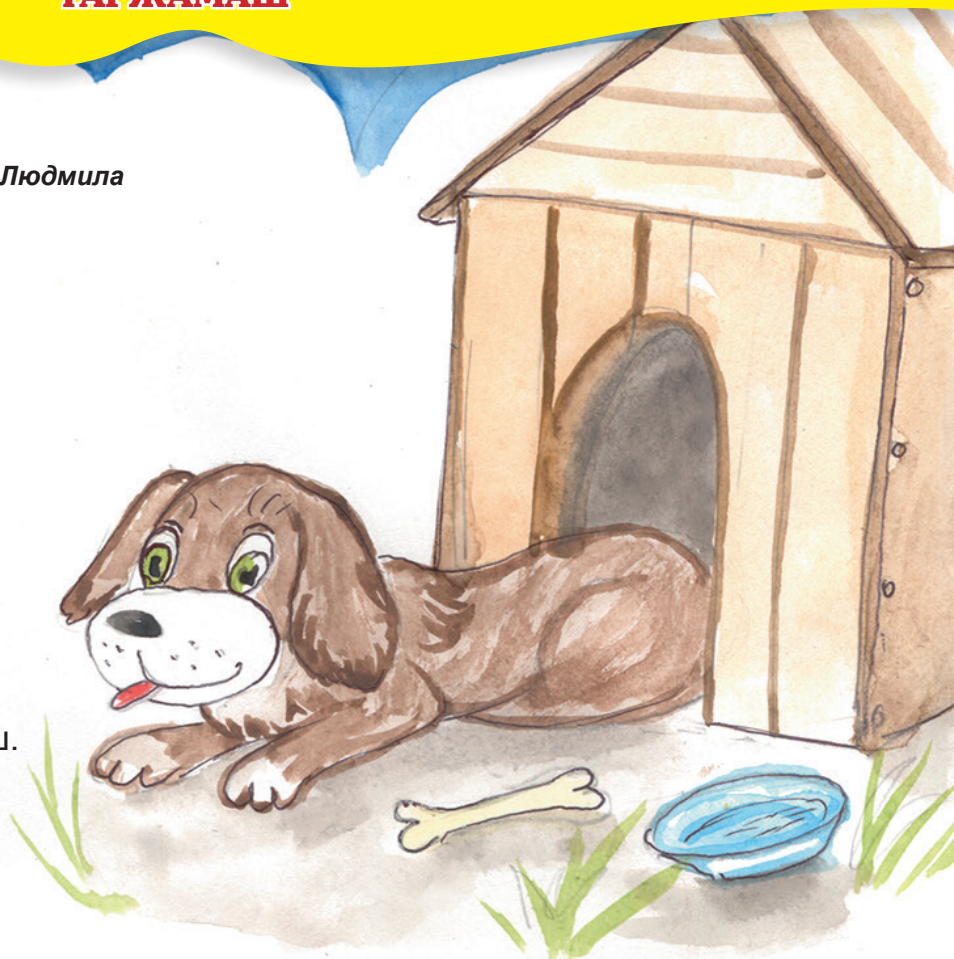


Алдошина Людмила

Жіали

Цу жіале я бирса юхь,
Воагачунга тох цо мухь.
Тата хозе, араэкх,
Яппараш ю, цюга хьекх.
Оттадаьд из наха лоал,
Иштта ду цо ценна доал.

07. 11. 2019 ш.



Маршак Самуил

УстагІа

- Алал тхога, боарха жий,
Тхьанка хьога дукха дий?
- Со ца лоргаш, сабар дел,
Хургьяц шуга кастта кьел.
Кийчдел галеш біарчча кхоъ,
Са тха уж хьалдиззал тоъ.
Цаі чухьоргда фусам-дас,
Фусам-нанна ергьяц вас.
Тхьанка гале бераш лох,
Цар куфайкаш ергья цох.

Таржам даьр – ПІаргимхо.



Гудантанакъан Д. сурт

Кхоартой Марет

Газа - хьехархочоа

Шортта ахча а денна, ший воІ универсितете деша хоаваьв Бексолтас. Дешарах дукха кхеташ цахиларах кІезиг-дукха совгІаташ кхухьаш хиннад хьехархошта, из эkkхавар кхераш.

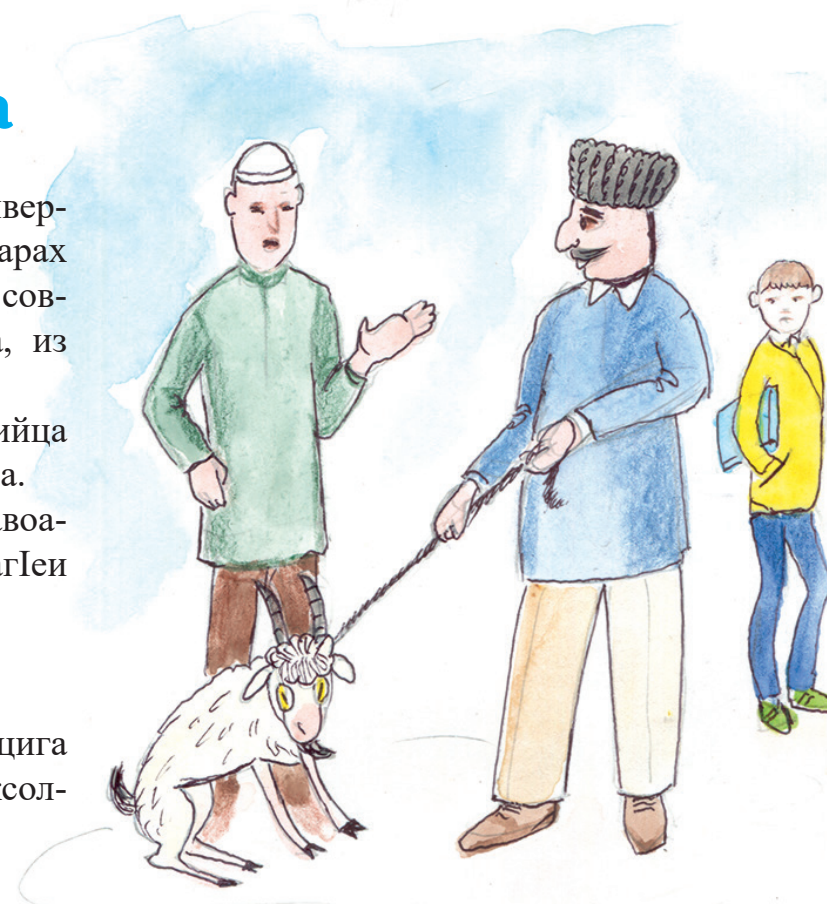
АргІа кхаьчача, кач муш теха, газа ийца водаш хиннав Бексолта, хьехархо волча.

Духьала нийсвеннав, арахьара тІавоагІа цхьа хьаьша. Из хиннав газеи устагІеи кьоастаде ца ховш.

Цо аьннад Бексолтага:

- Мича бугаш ба хьа из устагІа?

- Ер устагІа бац, ер газа я, устагІа цига ба, университетете дешаш, - аьннад Бексолтас.



Йоккха хиннай со

ХІанз-м со йоккха хиннай,
Ишколе яха кийчъеннай,
Абат деша йолаеннай.
Берий оамал сога товргий?
Вошилг ва са Алим яхаш,
Ловзаргаш дІалургда ахаш.
ПхьегІаш лургьяц, дахчан пхьегІаш,
ХІанзе лургьяц, хургья эшаш.
Пхьагал безам бац са яла,
КІезига кога астагІа йола.
Чайтоанг чІоагІа біеха я,
Сапа хьекха лувчаергья.
Алима из эшаш яц,
Цун аренца мара уйла яц.
Безам бац ле теник Майза,
ХІанз а яьнняяц со лайза.
Овкъара пилла мишта лургда,
Сона магац из дІадала.
Кхы дІадаьлча, мохк а бита,
Ма лелий соца оагІув билла.
Цермашен лой тамаш я,
Цунна вас е безам бац.
Из оатхалаш эшаш я,

Шиъ мара чарх а йисаяц...
Алима хьагучох согара,
Цхьаккха хІама кхоачаргьяц.
Алал шоай йий со харц?
Царех кьаста вІалла а лац.
Новкьостех со йоалалургьяц,
Цкъа дІакховсе короргбац.



Гудантанакъан Д. сурт

«ЙаъхагIа оттаел из...»

- Бераш, - аьннад хъехархочо, - тахан вай шуца Iомадир предоложене тайпаш. Дий- цар чIоагIдеш, массехк предложени оттаел шоай дагахъа.

- Аз оттаяй, - аьннад Яне.

- Хъаювцал, - кIаьнкага ладувгIа кийч- веннав хъехархо.

- Тха классе дукха бераш да.

- КIеззига йIаъхагIа оттаел из.

- Тха классе дукха, дукха, дукха бераш да, - аьннад дешархочо.

Іарчакханаъкъан Сали



«Айса Iодешаргда...»

АргIанара йоазон болх хиннаб ялхлагIча классе.

- Ини, - аьннад хъехархочо, хоза язбе- лахъ из, хъа йоазув Iодеша магац сона. Аз шиъ оттаергъа хъона.

- Ма оттаелахъ сона шиъ. Аз айса Iоде- шаргда хъона, - яьхад шийна увттаю шиаш кIордаяьча Ине.

Пудантанакъан Д. сурташ



Хьинар

Ваьннав Iийса,
кхийна.

Доал деш ва из
кийна.

Велхаш вац из

ВIалла,

Болх бе хетац

Хала.

Да цун кхий чу

Хъайбаш,

Тайп-тайпара

Дараш:

Iасилг, Iаьхарг,

Газилг,

Къаьстта латта,

Бакъилг.

Гулакх ду цо,
Царна.

Хоза хеташ

Шийна.

Етт а ба цар

хоза,

Шура хъалуш

Мерза.

Долаш хилча,

Хьинар;

Хала хетац

Хъадер.

Иштта ва тха

Iийса,

ВагIаш вац из,

Хайна.

Мерза гIа

Вижа уллар,
Iийса тха.

Гора цунна,

Мерза гIа...

БIаьсти гора

Хозаяр,

Зизаш деллаш,

ЙоагIаш яр.

Гора цунна

Сийна бай.

Аре гора,

Доацаш гIай.

Бераш гора,

Ловзараш;

Шийна дукха

Дезараш.

Ше вар цунна,

БIаргагур:

Боалаш буаш,

ВагIаш вар.

Сомаваьлча,

Воал из цец.

Ше валарах

ЧIоагIа мец.

- Нани, боалаш

Мичаб? - хетт, -

Гонахъа аз

Биараш!

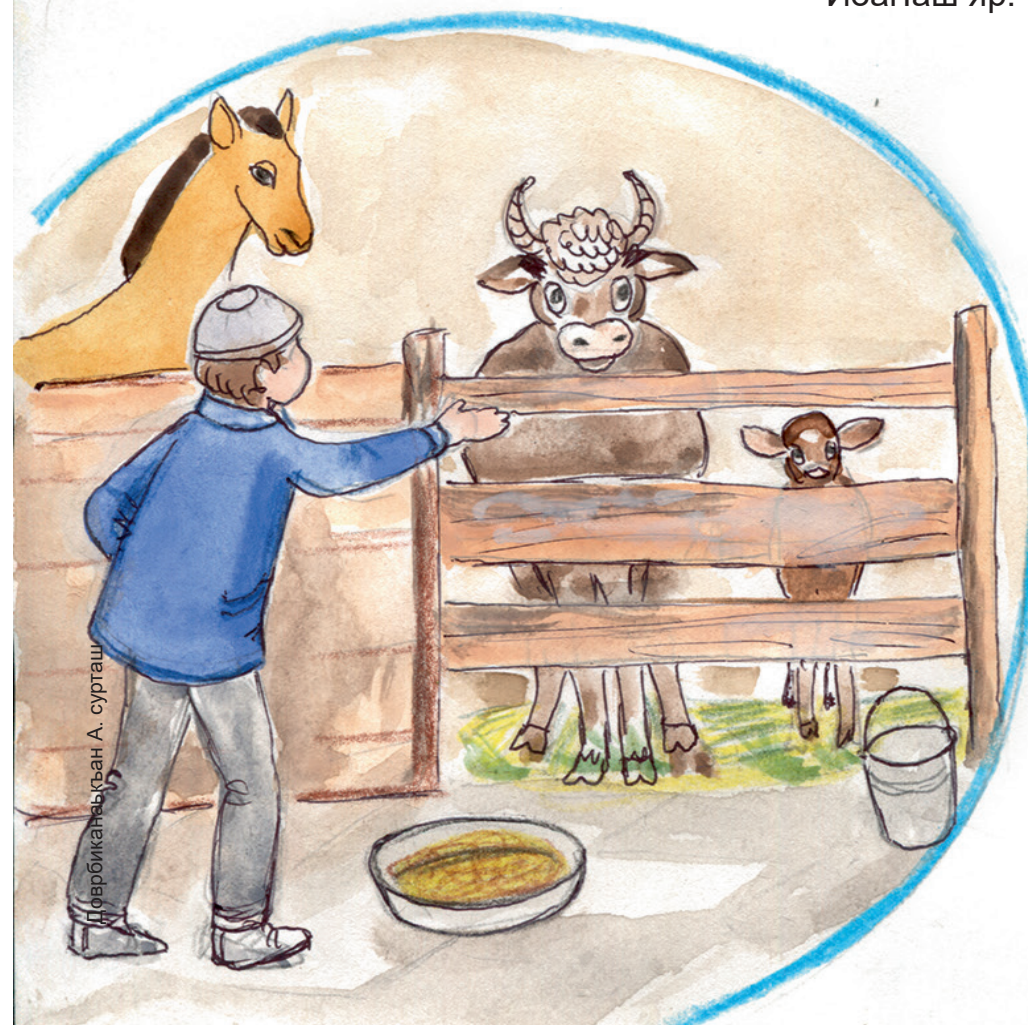
Елаеле,

Нане оал:

- Аьхки хургба

Хъона боал.

Пудантанакъан Д. сурташ



Гюз

Бларчча дийнахьа гIайгIане лелар со. Цун ший бахьан дар... ХьатIакхоачаш латташ зIамагIа йола йиша яь ди дар, хIаьта сога цунна дIадала совгIат дацар. Марема-м сох бехк боаккхаргбацар. Баккха ховрг а дацар цунна, хIана аьлча хIанз а пхи шу мара даьннадац цун.

Юхьежача лоалахой кIаьнк Манчук вайра сона, наIарга техача гIанда тIа вагIаш. ЮтIавахача сона, дIахотекха, моттиг мукьаялийтар цо.

- Фу даьд хьона? - хаьттар цо.
- ХIама-м даьдац, - аьлар аз халла.
- Маьлхара хIанав хьо хIаьта?
- А-а, дош дацар из-м, - кьамаьл кхыча апарах дIадерзаде хьежар со.

- Хьаалал Iа сога. Аз кьоастадергда хьона дош да из е дац.

- Марем яь ди да...
- Дика да-кх тIаккха, совгIат дала деза.
- Ахча-м дац сога, - корта чубахар са.
- ТIаккха... Вешта, хьавел соца, - шоай коа чуволавелар лоалахо.

ДIачуваьннача уллар бохкабенна хиларах дIабаьккха зIанара бIоагIа. Цаховш дIахьокхавелча, мур Iойодар цох. Цхьан бухьера хьалдагIар цIе, сийна, мора, баьц-цара беса дола аьшкасаьргаш.

- Гюз бергба вай цунна, - аьлар Манчука. Хьаозадир цо уж тамашийна хоза саьргаш. Дукха ха ялале, са эггара зIамагIа болча пIелга тIа буста а бустац, гIоз хьабе хайра из. Са цIазапIелги Марема напIелги цхьатарра сомал долаш бар. Гюз хоза хилар. Сайна бита а догьэттадар са цкьарчоа. Юха а цун яь ди хилар дагадеха, дIабелар йишийна. Со чукхаьчача, из чай молаш ягIар.

- Хьажал, аз хьона дена совгIат, - аьлар аз.

ГIадьяхар йиIиг. Безабелар цунна гIоз.

- Кхы бий хьога? - хаьттар Марема.

- Ба, - аьлар аз. - Из хьатIадоагIача шера лургба аз хьона. Цунга из а аьнна, се Манчук волча вахар со.



Гудантанакъан Д. сурт



ЦIераш кхабар

- Даьх-наьнах фу оал вай, бераш?
- Даьх оал дади, наьнах - нани!
- Даь даьх-наьнах кхоабий цIераш?
- Дада-нана оал массахана.

- Даь-вешех воти ала деза,
Ишта наьна-вешех - лоархIи.
Йиди я даь-веший сесаг,
Сайди - наьна-вешийяр лоархIе.

Нагахьа Iадат дездеш вале,
Даь-сесагах ала кхали.
Маьр-волах цо аргда ваьрши,
Маьр-йолах а оал цо маьрши.

Кье бац вай мотт, бац воллахIи!
Из цалебер хургвац вIаьхий.
Бераш, оаш а елаш чIоагIо,
Вай мотт безаргба аьнна чIоагIа!

05.04.2024



Гудантанакъан Д. сурт

Аьрзе йихъа йиЛиг

Лакхача ломашка бахаш хиннаб воккха саги йоккха саги. Бераш хиннадац цар. Уж баьхаб галан чу, из дар цар цла.

Цхъан ахкан дийнахъа, комараш гулъе арабаьннаб уж.

- Хлаьй, хозий хъона? - аьлар воккхача сага ший сесагага. Цар шоайла цли яккхацар. Йоккха саг хъахъежай. - Бер делхаш санна хет сона.

Из оаз хъахъозача оагIорахъа уж длабахача, царна бIаргаййнай елхаш ягIа зIамига йиЛиг. Из йиЛиг хъа а ийца, чубахаб уж, шоаш гулъяь комараш йицъенна. Дика лелаяьй цар из йиЛиг, чоагIа дукха езар царна из. Цар Дошув аьнна цли тилляйр йиЛигах. Иштта бахаш цхъа зама дIаяхай, йиЛиг йоккха хулаш хиннай. Из новкъостал дерг хиннай. Эса тIара хий кхихъад цо, цIагIа цIено еш хиннай. Нани, дади оалаш хиннад йиЛига боккхийча нахах.

Цкъа цамогаш хинна, Iобийшаб уж, Дошув дика хъожаш хиннай царга. Боккхийча наха гIулакх даьчул тIехъагIа, йиЛиг Эса долча IокIалъяьле, цига ягIаш хиннай, оалхазарий ашарашка ладувIаш. Цхъан дийнахъа хъалха мо хин йисте ягIаш, Дошос зийнад боамби санна кIай морхилг шийна лакхе сеца латтилга. Иштта ер Эса тIа массаза йоагIа, из морх хулар цунна лакхе. Дошув бIарахъежар цу морха, ма тамашийна хIама да ер, яхаш. Морх геттара юхейоагIар, Дошос хъаьстар из. «Ма цIена, ма кIай я хъо!» - хетар цунна. ТIаккха морх йистхиннай:

- Хоза оамал йолаш, дика йиЛиг я хъо, боккхийча нахага дика хъож хъо, массахана елаенна я хъо. Новкъостий хулий вай?

ХIара денна цу метте вIашагIкхеташ хиннаб уж.

- Дошув, безам бий хъа укх дунен тIагIолла го баккха? Лакхера хозаленаш гургъя хъона, хъаьтIад морхо.

- ЧIоагIа безам ба са, - уйла ца еш, сов гIадъяхача Дошос жоп деннад. Морхо хъалъайяьй йиЛиг, тIаккха сиха яхай. Дошонна, цу хозало гIадийга, бицбеннабар цамогаш бола дадии нани.

Цхъан доккхача цIен юхе Iолохъеннай морх. Дошув наIара юхе тIера Iояьннай. Морхилг хинна моттиг, йоацаш, къайлаяьннай.

- ХIанз фу дергда аз, нани а дади а цхъаь ма дий, саг мичав царна юхе? - яхаш йиЛихай из.

Шоаш хъаеллаеннай цIен наIараш, Дошув

шорттига дIачуяьннай. ДIа а хъа а хъежача, цу чу саг хиннавац. Ше латтача Iо а хайна, цIаькха а йиЛихай йиЛиг.

- Ма елха, са йиЛиг, малав хъона халахетар даьр? - кIаьда кулг хъокхаш, мерза йистхиннав цхъа саг-Хъона укхазача сага халахетар дергдац. Дика болх ба хъо чуена. Аз хIанз хъога хIама дуийтаргда, тIаккха хъадувцаргда Iа деррига.

- Малий хъо? Сона йовзац хъо. Со дадии нани долча чуяха езаш я. Царга хъажа саг вац со мара.

- Со хъа нана я, хъо са йиЛиг я.

- Яц, са хиннаяц цхъаккха нана!

Дошонна, елхаш, саца магацар. Елха ший йоI соцае магацар нанна. ТIаккха, ше а елхаш йолаш, из дувца йолаелар:

- Хъо зIамига йолча хана, са боча догилг, хъоца араяьнна ягIаш яр со. ТIакхийтта, цхъан йоккхача аьрзе дIайихъар хъо. Цу хана денз, со сигала хъалхъежаш, ши бIарг боабаь яла йоалл. Сайна аьрзи лелаш бIаргаййча, Даьлагара дехар аз, хъо цIенах тоха, яхаш. Тахан иштта Даьлага дуIа деш со йоаллаш, морх юхеера сона. Цу морхо дош делар сона; хъо цIенах тохаргъя, аьнна. Ше аьннача тайпара, хъо цIенах техай цо, са йиЛиг.

- Нане, даде фу дергда? Уж могаш боацаш ма бий. ЧIоагIа дагабоахк сона уж, - аьннад Дошос.

- Вай уж укхазача хъабоалабергба, укхазача дерригаш цхъана дахаргда вай, - йиЛиг теяьй нанас.

- А, а, сона могоаргдац укхазача яха, - юхагIерттай Дошув.

- Мегаргда, тIаккха лоамашка дIагIоргда вай цхъана.

Дошув елаеннай, тIаккха мархIаеллай цо нана. Шоаш лаьрхIача тайпара, лоамашка дIабахаб уж.

Дошонна ховш хиннадац мишта дIадувца деза боккхача наха шийна хиннар. Дошой нана Марем яхаш хиннай. ГIала чу хъачуяьлча, Марема дайнад ийрча сурт. Метта бадаш хиннаб унахой. Хъачуяьлча моаршал а хъаьтта, ше мала я дIахайтад цо. Дукха ха яккхай цар, къамаьл деш. Цар къамаьл деча юкъа Дошос йIайха сискал яьй, цунца тIай берхIа Iооттабаьб. ТIаккха аьннад цо наьнага:

- Эггара хъалхагIа аз даденеи наненеи гIулакх дергда, тIаккха вай юаргъя хIама.

Марем цецъяьнна хъийжай йиЛига деча гIулакхага. Боккхача наха гIулакх даь яьлча, Iохайшаб уж хIама даа. Цхъа-ши ди даьлча, Марема цIаяха безам хиннаб. Дошос дехар даьд наьнага; ма гIо, яхаш. Из хIаьта а, Iе ца тугаш, цIаяхай, дукха ца говш юхайоагIаргъя ше, аьнна.

Дукха денош дIаихад, Марем хъайоагIаш хиннаяц.

ХIаьта Iаьржа морх шийна бIаргаййча, дехар деш хиннад Дошос:

- Морхилг, дика ма йий хъо, хоза ма йий хъо, фу даьд хъажа са нанна.

Михага кхайкай морхилг, Марема цIа долча дIахъо со, аьнна. Айбеннача михо дIайихъай морхилг Марема цIа долча. Дохк хинна цIагIа чуяьннай из. Марем уллаш хиннай дIа-хъа хъажа ца могаш.

- Малав цига? Сона саг бIаргагуц, - халла йистхиннай Марем. - Со я из, морх, со бIаргагургъяц хъона.

- Яла йоалл со, Эса чура хий мелча мара дикагIа а хургъяц, - низткъа аьннад унахочо. Морх цу сахъате Дошув йолча хъакхъай, дIадийцад шийна дайнар. Эса чура хий хъа а ийца, дIа-хъа хъажалехъ, Марем йолча цIагIа дIакхъаьб уж. Дошос ший наьна корта хъал а айбаь, хих къург байтаб цунга. -ХIанз сона дикагIа хет, - аьнна, доккха са даьккхад Марема.

Ше дикагIа хилча, цо боккхийча наха дарба дайтад, лорашка дIа а бига. ТIаккха ший цIенош дехка, лоамашка дIаяхай яха.

Марема, ше цIенош дехкача ахчах доахан а, жа а, котамаш а, гIажаш а ийцай. Царга боах-

каш, ха а дIайодаш хиннай. Хоза баьхаб уж. Марема цхъан дийнахъа зийнад, Дошув йихъача аьрзе шоай цIенна го боахаш. Цу хана денз сатем байнаб цар. Аьрзи хъаухаш кIийленна ягIаш хиннай. КIийле а яь, хъа а лаьца, кIинга чу хоадаьд цар оалхазар. Цу чура хъахъежаш ягIаш хиннай аьрзи. ХIама ца юаш дий ди даьккхад цо, тIаккха елча санна Iойижай. Аьрзи еннай мотташ, кIинга чура из хъаараяккха безам болаш, ниI хъайийллай Марема. Цигара гIетта арайккха, аьрзи IотIахайнай эггара лакхагIча лоам тIа. ХIара дийнахъа, аьрзи лелаш хиннай цу гIаланна го боахаш.

Марема дехар деш хиннад морхага:

- Морхилг, хоза ма йий хъо, дика ма йий хъо, аьрзи хиле, хаттал цу аьрзеге тхогара фу деза хъона, аьнна.

Марем хъалхъежача, ши аьрзи бIаргаййра цунна го боахаш.

Шаккхе Iохайнай гIалан бухъ тIа, тIаккха гIайтта, цаI аьтта оагIорахъа, шоллагIьяр аьрда оагIорахъа дIа-хъа къаьстай уж. Цхъа ха яьннай, уж бIарга ца гуш. Марем сигала урагIхъийжай. Морх хъагучаяьннай. КIайча морха тIа ваьгIав цхъа къонах. Лаьтта Iоэттачул тIехъагIа, велаш хъатIаволавеннав из Марема.

- Вовзаций хъона со? Хъа цIен-да ма вий со, Мовсар. Дукха зама я со ешапо бозбуьачал даь, аьрзи хинна лела. Баркал хъона со цу балех ваьккха. Хъа мара вIаштIехъа даргдолаш дацар со мукъаваккхар.

Шоашта тIакхъаь во мел дар диц а денна, баха хайшаб уж.

